

SQUEEZE OUT: apelsinų sulčių verslo užkulisiai

Santrauka

Pasaulyje maisto produktų gamyba ir pardavimai atneša milijardus eurų pajamų. Tačiau tarptautinės verslo įmonės retai prisiima atsakomybę už darbuotojų darbo sąlygas bei poveikį aplinkai savo produktų tiekimo grandinėse. SQUEEZE OUT tyrimas pateikia skaidrų visos Europos sulčių tiekimo grandinės vaizdą nuo apelsinų auginimo iki prekybos sultimis. Tyrimų Brazilijoje ir Europoje duomenys atskleidė faktus, kuriuos mažmeninės prekybos maisto produktais atstovai yra linkę nutylėti: darbininkų priklausomybė ir eksploatacija plantacijose ir gamyklose, aplinkos niokojimas ypač dėl pernelyg intensyvaus pesticidų naudojimo.

Tyrimė apžvelgiama Brazilijos citrusinių vaisių pramonė, akcentuojant svarbiausių įmonių pagrindinėse veiklos srityse – žemės ūkio (apelsinų auginimas ir derliaus nuėmimas), pramonės (apelsinų perdirbimas sulčių gamybai) ir galutinio produkto rinkodaros ir pardavimo (mažmeninė prekyba Europoje) – ekonominę padėtį. Kokybinį tyrimą su išvykomis į vietą 2013 m. birželio-liepos mėn.¹ atliko Vokietijos plėtos politikos NVO *Christliche Initiative Romero e.V.* (CIR) ir 2015 m. liepos mėn. CIR ir Austrijos aplinkos apsaugos NVO GLOBAL 2000. Be to, CIR užsakymu 2013 metais tyrimą atliko *Instituto Observatório Social* (IOS). Be pirminių šaltinių – pokalbių su darbininkais ir profesinių sąjungų atstovais – buvo naudojami įvairūs antriniai šaltiniai, pavyzdžiui, medžiaga apie įmones arba sektorių, profesines sąjungas, vyriausybę, verslo spaudą, universitetus ir kt.

PAGRINDINĖ INFORMACIJA APIE APELSINŲ SULTIS

Prekyboje esančios apelsinų sultys yra gaminamos tiesiogiai iš vaisių arba, nuo 1945 metų, iš koncentrato. Brazilijos rinkai pastarasis gamybos būdas yra ypač svarbus, kadangi Brazilijos dalis pasaulinėje sušaldytų koncentruotų apelsinų sulčių prekyboje siekia daugiau kaip 80 proc.².

Iš dalies dėl didesnio sodinimo tankio per pastaruosius 30 metų ženkliai išaugo apelsinų sulčių gamybos apimtys. Siekiant išsilaikyti labai konkurencingoje aplinkoje, koncentracija visose apelsinų sulčių gamybos grandinės srityse yra nuolat didinama. Šiandien daugybė mažų ir vidutinių apelsinų sulčių gamintojų yra priversti konkuruoti su trimis tarptautinėmis gamybos įmonėmis. Kadangi 1970-1990 metais³ apelsinų sulčių gamybos sektoriuje veikė 15-20 mažų įmonių, devintajame dešimtmetyje pagrindiniai rinkos dalyviai pradėjo periminėti mažesnes bendroves ir stumti jas iš rinkos. Šiandien Brazilijos apelsinų sulčių versle *Sucocitrico Cutrale Ltd.* (*Cutrale*), *Citrosuco S/A Agro* (*Citrosuco*) ir *Louis Dreyfus Commodities Agroindustria S/A*

¹CIR:http://www.ciromero.de/fileadmin/media/informierenthemen/studien/CIR_Orange_juice_study_low_sp.pdf

²Commodities: Orange Juice, <http://www.investopedia.com/university/commodities/commodities14.asp> (žiūrėta 2015 09 22).

³C.f. <http://www.iea.sp.gov.br/out/verTexto.php?codTexto=3018> (žiūrėta: 2015 09 22).

(LDC) kontroliuoja visą gamybos ir eksporto veiklą. Dabar šios trys įmonės kontroliuoja pasaulio apelsinų sulčių rinką ir išpilstymo į butelius bendrovėms tiekia daugiau kaip 50 proc. pasaulyje gaminamų apelsinų sulčių. Dėl šios akivaizdžios konsolidacijos trys likusios bendrovės turi milžinišką įtaką rinkoje ir ja pasinaudoja kai derasi dėl kainų su apelsinų augintojais ir įsigyja produktus žemesnėmis kainomis už gamybos sąnaudas.

Sulčių gamintojai moka ūkininkams apie 2,6 Eur už apelsinų dėžę (40,8 kg)⁴. Dėl sulčių kartelio mokamų žemų kainų, kurios dažnai nepadengia net gamybos išlaidų, bežemių plantacijų darbininkų gretos nuolat auga.

Europos mažmeniniame sektoriuje rinkos koncentracija taip pat auga. Visose Europos rinkose 3-4 prekybos tinklai kontroliuoja 80-90 proc. mažmeninės prekybos maisto produktais ir daro tiesioginę ar netiesioginę įtaką milijonų darbininkų darbo sąlygoms visame pasaulyje. Svarbiausia Europos mažmenininkų strategija yra privataus prekės ženklo produktų gamyba. Prekybos tinklai užsisako daugiau privačių prekės ženklų produktų ir jais prekiauja, nei perka ir parduoda savarankiškų prekės ženklų produktų. Europoje 66 proc. apelsinų sulčių yra parduodamos kaip prekybos tinklų ir nuolaidas taikančių mažmenininkų privačių prekės ženklų produktai.

APELSINŲ SULČIŲ GAMYBOS APLINKOSAUGOS PROBLEMAS

Rinkos veikimo mechanizmai, kurie dažnai yra vadinami nesąžiningos prekybos praktika, pažeidžia socialines ir darbininkų teises ir sukelia ilgalaikes aplinkosaugos problemas. Didžiausią dėmesį skiriant siekiui gauti kuo didesnę pelną, didelės ir ekonominiu požiūriu galingos tarptautinės verslo įmonės daro didelę įtaką nacionaliniam reglamentavimui ir dėl to yra priimami trumpalaikį įmonių pelną apsaugantys įstatymai, aplinkos apsaugos ir sveikatos priežiūros išlaidas permetant visuomenei. Gamtos turtų naikinimas iš esmės yra socialinė problema, kadangi neturtingi gyventojai neturi lėšų atstatyti prarastus gamtos turtus, pvz., pirkti švarų geriamąjį vandenį. Ilgainiui gamtos turtų niokojimas turės įtakos mūsų visų gerovei.

Didžiausias pesticidų naudojimas pasaulyje

Auginant apelsinus naudojama bene daugiausia pesticidų. Iš visų eksportui skirtų kultūrų auginamų Brazilijoje, jiems sunaudojama daugiausia pesticidų vienam hektarui⁵. Nuo 2008 metų Brazilija yra pesticidų suvartojimo lyderė pasaulyje⁶. Per paskutinį dešimtmetį Brazilijos pesticidų rinka greitai augo (190%) ir jos augimo tempas buvo du kartus greitesnis negu pasaulinėje rinkoje

---

⁴https://books.google.de/booksid=1SHrExQdXfIC&pg=PA123&lpg=PA123&dq=euros+on+the+world+market+where+FCOJ+is&source=bl&ots=ACQ8G1fyHN&sig=qXGfVCjbSJWNdjud66m1cXQmrg4&hl=de&sa=X&rdir_esc=y#v=onepage&q=euros%20on%20the%20world%20market%2C%20where%20FCOJ%20is&f=false

⁵C.f. Neves, Marcos Fava: An Overview of the Brazilian Citriculture 2009

⁶Agência Nacional de Vigilância Sanitária. Programa de Análise de Resíduos de Agrotóxicos em Alimentos (PARA). Relatório de Atividades de 2011 e 2012. Brasília: Agência Nacional de Vigilância Sanitária; 2013

(93%). Brazilijoje prekyba pesticidais yra svarbi verslo sritis ir joje dominuoja kelios tarptautinės bendrovės. Čia parduodami ir naudojami pesticidai yra draudžiami daugelyje kitų šalių⁷.

Nuo 2007 metų apsinuodijimų pesticidais skaičius išaugo du kartus ir siekia 4537 atvejus. Per tą patį laikotarpį su pesticidų naudojimu susijusių nelaimingų atsitikimų skaičius padidėjo 67 proc., o oficialiai žuvusių skaičius išaugo nuo 132 iki 206. Manoma, kad neužfiksuotų atvejų skaičius galėtų būti daug didesnis. Paskutiniojo dešimtmečio pradžioje Brazilijoje apelsinmedžius apniko vadinamoji bakterinė mozaika. Tai paskatino naudoti didelius insekticidų neonikotinoidų kiekius, kurie, kaip manoma, daro didelę žalą laukinėms ir naminėms bitėms. Kadangi šie pesticidai yra naudojami bakterinę mozaiką platinančioms erkutėms naikinti, jie turi pražūtingų padarinių bitėms, kurios apdulkina komercinius apelsinų sodus. Gauta pranešimų, kad vien tik Brazilijos San Paulo valstijos Rio Klaro regione 2008-2010 metais žuvo 10 000 bičių šeimų.

Apelsinų sulčių poveikis klimato kaitai ir vartotojams

Koks yra apelsinų sulčių stiklinės ant mūsų pusryčių stalo poveikis klimato kaitai? Kad atsakytume į šį klausimą, turime pažvelgti iš gyvavimo ciklo perspektyvos, kuri įvertina vadinamąjį vartotojo etapą, t.y. pirkimo ir vartojimo metu išmetamus teršalus.

Jei pažvelgsime į pusryčių metu geriamas sultis iš šios perspektyvos, paaiškės, kad mes, kaip vartotojai, darome tiesioginę įtaką šių sulčių poveikiui aplinkai. Važiuojant į parduotuvę automobiliu išmetamo anglies dioksido kiekis, tenkantis šiai stiklinei apelsinų sulčių, gali būti didesnis, negu kiekis, atsiradęs gabenant sultis iš Pietų Amerikos į Europą.

Palyginus keturių gyvavimo ciklo tyrimų rezultatus⁸ matome, kad vienam apelsinų sulčių litrui tenka apie 1 kg anglies dioksido ekvivalento. Tai galima palyginti su ekologišku pienu⁹. Šie skaičiai yra panašūs ir kitoms vaisių sultims. Be to, žemės ūkio gamybos etape ir ypač koncentrato gamybos metu yra sunaudojama labai daug energijos. Kadangi Brazilijoje biokuras yra labai plačiai naudojamas, sulčių gamyklose naudojamos energijos poveikis išmetamųjų anglies dioksido teršalų kiekiui yra mažesnis.

---

⁷ PAN: Highly hazardous pesticides from BASF, Bayer, and Syngenta! Results of an international investigation. 2012. http://www.pan-germany.org/download/Big3_EN.pdf

⁸Carbon & water footprint of oranges and strawberries. A literature review. Mordini, M., Nemecek T., Gaillard G. Hrsg. Zürich, Agroscope Reckenholz-Tänikon ART. . December , 2009, 1-76 S. <http://www.saiplatform.org/uploads/Library/WG%20Fruit%20-%20ART%20Final%20Report.pdf>

⁹ T. Lindenthal, T. Markut, S. Hörtenhuber, G. Rudolph, K. Hanz 2010 Klimabilanz biologischer und konventioneller Lebensmittel im Vergleich „Ökologie und Landbau http://www.fibl.org/fileadmin/documents/de/oesterreich/arbeitschwerpunkte/Klima/Klimabilanz_bio_konv_Vergleich_0912.pdf

ŽMOGAUS TEISIŲ PAŽEIDIMAI APELSINŲ SULČIŲ GAMYBOJE

Apelsinų auginimas reikalauja daug darbo jėgos. Vaisiai dažniausiai yra skinami rankomis. Dauguma skynėjų keliauja iš vienos plantacijos į kitą ir, priklausomai nuo sezono, nuima apelsinų, cukranendrių ar kitų produktų derlių. Paprastai jie gauna atlyginimus, kurie yra per maži, kad jie galėtų gyventi oriai. Jie kenčia dėl negailestingos tarptautinių verslo įmonių konkurencijos. Jų darbas reikalauja didelių fizinių pastangų, yra prastai apmokamas, sezoninis, o darbuotojai yra palikti be teisinės apsaugos.

Oficialiai plantacijose yra nustatyta 44 valandų darbo savaitė. Darbininkams yra numatyta vienos valandos pietų pertrauka. Tačiau spaudimas yra toks didelis, kad darbininkai dažnai turi dirbti be pietų pertraukos ir *de facto* daugiau valandų. Derliaus nuėmimo metu darbininkai turi dirbti ir savaitgaliais. Darbo laiko žiniaraščiai parodė, kad keletą metų iš eilės darbininkai dirbo visą savaitę be poilsio dienų ir dažnai turėjo tik vieną išėiginę dieną per mėnesį. Tai reiškia, kad jiems nebuvo kada atgauti jėgas.

Visų bendrovių darbuotojai teigė, kad kopėčios, kurias jie turi naudoti, nėra tinkamos jų darbui. Todėl jie dažnai kenčia dėl nelaimingų atsitikimų ir sužalojimų. Visos kopėčios yra vienodo ilgio, tuo tarpu apelsinmedžių aukščiai yra labai skirtingi.

Dažnai medžiai yra purškiami chemikalais tada, kai darbininkai nuiminėja derlių, ir tai sukelia alergines reakcijas ir kitas sveikatos problemas. Darbininkai nėra mokomi kaip reikia elgtis su nuodingomis medžiagomis, jiems nėra aiškinama apie sveikatos ir darbų saugos klausimus. Darbdaviai neinformuoja darbininkų apie pavojus, su kuriais jie susiduria savo darbe, ir taikytinas apsaugos priemonės. Apsauginių drabužių arba visai nėra, arba jie yra netinkami. Nors kai kurie darbininkai juos gauna, yra daug nusiskundimų dėl jų prastos kokybės.

Darbininkus į plantacijas gabenančių autobusų ir pikapų būklė yra ypatingai bloga. Šios transporto priemonės dažnai yra netgi neregistruotos. Dažniausiai darbininkai yra vežami į plantacijas juos samdančių asmenų pikapais. Tai reiškia, kad įvykus avarijai pretenzijas galima pareikšti tik darbininkus samdantiems asmenims, o *Centrale*, *Citrosuco* ir LDC nebus už tai atsakingi.

Tyrimas patvirtino, kad moterys yra diskriminuojamos. Profesinių sąjungų šaltiniai¹⁰ nurodo, kad sulčių gamyklose darbininkai vyrai paprastai turi neterminuotas darbo sutartis, o dauguma moterų – terminuotas. Kaip teigia profesinių sąjungų šaltiniai, LDC ir *Centrale* gamyklose¹¹ nėščiosios ir moterys, turinčios vaikų, yra dažnai atleidžiamos iš darbo. Moterys ne tik patiria ekonominį nuostolį ir diskriminaciją, bet ir tampa nuolatinio psichologinio, fizinio ir seksualinio smurto aukomis.

Ir plantacijose, ir gamyklos yra aiškiai išreikštas nusistatymas prieš profesines sąjungas. Sutartis su profesinėmis sąjungomis pasirašę darbininkai rizikuoja būti atleisti iš darbo.

---

¹⁰iš Piratininga, Duarteina ir Mogi Mirim

¹¹iš Mogi Mirim

KĄ TURI DARYTI MAŽMENINĖS PREKYBOS ĮMONĖS?

Europos prekybos centrai privalo prisiimti atsakomybę už darbuotojų darbo sąlygas savo produktų, ypač savo prekės ženklų produktų (Europoje 66 proc. apelsinų sulčių yra parduodamos kaip privačių prekės ženklų produktai), tiekimo grandinėse. Kokių veiksmų turi imtis mažmeninės prekybos sektorius?

- skaidriai ir užtikrinant dalyvavimą vertinti neigiamą veiklos ir tiekimo šaltinių aplinkosaugos ir socialinį poveikį, atsižvelgiant į vietos problemas ir realijas. Kartu su tiekėjais numatyti per nustatytą laiką įgyvendintinus taisomuosius veiksmų planus;

- įgyvendinti patikimas kontrolės procedūras tiesiogiai bendradarbiaujant su profesinėmis sąjungomis, vietos darbdaviais bei kitomis suinteresuotomis šalimis; šios organizacijos turi būti vienodai atstovaujamos visuose sprendimų priėmimo lygmenyse, įskaitant patį aukščiausią. Reikia įdiegti veiksmingas skundų ir nepriklausomos patikros sistemas;

- dirbti su profesinėmis sąjungomis, vietos darbdaviais bei kitomis suinteresuotomis šalimis nustatant apelsinų ūkių darbininkų Brazilijos San Paulo valstijoje darbo užmokestį, kurio pakaktų pragyventi;

- pavišinti visą Brazilijos tiekėjų sąrašą;

- užtikrinti, kad profesinių sąjungų darbas būtų gerbiamas ir skatinamas visoje tiekimo grandinėje;

- užkirsti kelią netinkamam elgesiui su moterimis ir mergaitėmis ir jų diskriminacijai dėl lyties visoje tiekimo grandinėje (diskriminacinei darbuotojų samdymo praktikai, atlyginimų skirtumams, nelygioms galimybėms kelti kvalifikaciją ir gauti aukštesnes pareigas, seksualiniam priekabiavimui ir kt.).

- reikalauti, kad subrangovai užtikrintų, kad jų organizacijose būtų gerbiamos pagrindinės darbininkų teisės, kaip apibrėžta Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) konvencijose ir JT verslo ir žmogaus teisių pagrindiniuose principuose.